

Celkové rozšíření: Evropa od Iberského poloostrova a jz. Francie celým evropským Středozezemím, z. pobřeží Anatólie, Libanon a Izrael. Původnost výskytu ve v. části Velkého

Kavkazu a přilehlého Zakavkazí je nejistá. Synantropně ve stř. a sz. Evropě, v Makaronesii, j. Africe, Severní Americe, Argentíně a v Austrálii. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:531.

20. *Scorzonera* L. – hadí mord *)

Scorzonera LINNAEUS Sp. Pl. 790, 1753.

Lit.: DOMIN K. (1910): Kritische Studie über die böhmisch-mährische Phanerogamenflora. Beih. Bot. Cbl. 26/2:247–287. – LIPSCHITZ S. J. (1935, 1939): Fragmenta monographiae generis *Scorzonera* 1 (1935), 2 (1939). Mosqua. – MARTINOVSKÝ J. O. et SKALICKÝ V. (1969): Příspěvek k poznání halofilních biotopů v Čechách III. O dvou zaniklých halofilních lokalitách. Zpr. Čs. Bot. Společ. 4:26–29. – DVOŘÁK F., DADÁKOVÁ B. et RŮŽICKÁ I. (1978): Chromosome morphology of the Czechoslovak species of the genus *Scorzonera*. Folia Geobot. Phytotax. 14:185–199. – RŮŽICKÁ I. et DVOŘÁK F. (1978): Rozšíření druhu *Scorzonera humilis* L. na Českomoravské vrchovině. Scr. Fac. Sci. Univ. Purkyn. Brun.–Biol. 9:11–18. – DIAZ DE LA GUARDIA C. et BLANCA G. (1987): Karyology of the *Scorzonera* (Compositae) species from the Iberian peninsula. Pl. Syst. Evol. 156:29–42. – GRULICH V. (1987): Slanomilné rostliny na jižní Moravě. Břeclav. – NOVÁK J. (1999): Subhalofilní vegetace v okolí obce Košnice (okr. Louny). Severočes. Přír. 31:91–96.

Vytrvalé, silně mléčící byliny s vertikálním kořenem, někdy s vytvořeným krátkým, vertikálním, u některých druhů i rozvětveným oddenkem. Lodyhy jednotlivé nebo řidčeji po několika vyrůstající z kořenové hlavy nebo oddenku, větvené nebo jednoduché. Listy střídavé, celistvé, řapíkaté nebo přisedlé, zpravidla s celokrajným nebo zvlňeným okrajem. Úbory obvykle dosti velké, na ± dl. stopkách, většinou jednotlivé na koncích lodyh nebo jejich větví, dosti často přerůstajících hlavní vrchol lodyhy; zákrov protáhle vejcovitý až válcovitý, víceřadý, zákrovní listeny bylinné, blanitě lemované, vnější kratší, zpravidla vejčité, vnitřní delší, kopinaté až čárkovité; lůžko úboru bez plevek. Květy jazykovité, oboupohlavné, žluté nebo bledě růžové. Nažky válcovité, zobánkaté, zobánek krátký, nezřetelně oddělený nebo nažky bez zobánku, bez blanitého límečku, bezsemenná (světlejší a širší) část na bázi nažky nepřítomna nebo zabírající nanejvýš 1/5 její délky; chmýr zpravidla s pérovitými paprsky. – Asi 170 druhů rozšířených od Středozezemí po v. Asii (na sever po Skandinávii a j. Sibiř), těžiště výskytu leží v území mezi Tureckem, Tibetem a pohořím Altaj. V ČR zastoupen 5 druhů. – Entomogam. Anemochor.

- 1a Úbory bledě růžové; listy čárkovité, žlábkovité, nanejvýš 3 mm šir. . . . . **1. *S. purpurea***
 b Úbory žluté; listy ± ploché, alespoň 5 mm šir. 2
 2a Oddenek čupřinatý; listy často jen v přízemní růžici, na lodyze někdy 1–4 šupinovité listy, lodyhy jednoduché, jednoúborné, vyrůstající zpravidla po několika z krátkého větveného oddenku; listy sivozelené, na okraji zvlňené . . . . . **2. *S. austriaca***
 b Oddenek bez čupřiny; lodyhy olistěné, alespoň u statnějších rostlin větvené, zpravidla víceúborné; listy zelené, ploché nebo mírně zvlňené 3
 3a Lodyhy statné, 25–100 cm dl., ve stř. části rovnoměrně olistěné, zpravidla bohatě větvené, víceúborné . . . . . **5. *S. hispanica***
 b Lodyhy drobnější, nanejvýš 50 cm dl., olistěné v dol. části, výše jen se šupinovitými listy, jednoduché nebo chudě větvené, nesoucí 1–3 úbory 4
 4a Rostliny lysé, dužnaté; liguly jazykovitých květů nanejvýš o 1/2 delší než zákrov . . . . . **4. *S. parviflora***
 b Rostliny alespoň na bázi lodyhy, při bázi listů a pod úborem pavučinatě vlnaté; liguly jazykovitých květů 1,5–2,0× delší než zákrov . . . . . **3. *S. humilis***

1. *Scorzonera purpurea* L. – hadí mord nachový Tab. 126/3

Scorzonera purpurea LINNAEUS Sp. Pl. 791, 1753.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 977. – PE-TRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 1576a, b. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 958. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 2245. – Herb. Fl. Ross., no 1622. – MAGNIER Fl. Select. Exs., no 2515.

Vytrvalé sivozelené byliny s vertikálním, válcovitým kořenem, nanejvýš 1 cm tlustým, a na jeho vrcholu s krátkým, zpravidla nevětveným čupřinatým oddenkem. Lodyha jedna, přímá, 10–50 (–70) cm dl., ± lysá, pouze pod úbory a někdy i na bázi a při bázi listů pavučinatě vlnatá, olistěná, v hor. 1/2 zpravidla větvená. Přízemní listy

*) Zpracoval V. Grulich

Tab. 126: 1 *Scorzonera humilis*, 1a – nažka. – 2 *S. hispanica*, 2a – nažka z vnitřního květu. – 3 *S. purpurea*, 3a – nažka.

trávnovitého vzhledu, přisedlé, čárkovité, žlábkovité, na hřbetě kýlnaté, celokrajné, ± přímé, 10–25(–40) cm dl., 1–3 mm šir., lodyžní listy poněkud kratší, na bázi objímavé. Úbory 2–3 cm v průměru, otevírající se v dopoledních hodinách, v počtu zpravidla (1)2–4; zákrov vejcovitý, 15–25 mm dl., tvořený 10–16 listeny, vnější zákrovní listeny vejčitě, vnitřní čárkovitě kopinaté. Liguly jazykovitých květů 1,5–2,0× delší než zákrov, světle růžové až světle fialové, květy slabě vonící po vanilce. Nažky válcovité, 10–12 mm dl., s 10 hladkými žebry, světle hnědé, s krátkým nezřetelným zobánkem, světlá sterilní část při bázi dosahující přibližně 1/5 délky nažky; chmýr ± zdéli nažky, špinavě bílý. (V–)VI. Hkf.

2n = 14 (ČR: 20a. Bučov. pah.)

Ekologie a cenologie: Teplomilné trávníky, lesní lemy a světlé dubové nebo borové lesy. Dává přednost hlubším, těžším, vysychavým vápniatým půdám na spraších, slínovcích a jílovcích, řidčeji i na píscích a vápniatých pískovcích, na osluněných nebo polostinných stanovištích. V nejteplejších a nejsušších oblastech se zpravidla vyhýbá j. expozicím. Nejčastěji ve společenstvech svazu *Bromion erecti*, řidčeji v lesních společenstvech řádu *Quercetalia pubescenti-petraeae* a v borových doubravách svazu *Genisto germanicae-Quercion*.

Rozšíření v ČR: Výskyt je soustředěn do dvou samostatných arelů, těžiště obou leží v termofytiku, z něhož jen zřídka přesahuje do mezofytika. Ostrůvek lokalit v Čechách leží především v širším okolí Podřipska, jednotlivými lokalitami zasahuje až do Českého středohoří (nejdále na západ do okolí Mostu) a do mezofytika v Polomených horách j. od Úštěku. Jiná skupina lokalit se nachází v Českém krasu (jedna lokalita leží i v údolí Berounky u Nižbora na Křivoklátsku). Několik lokalit bylo zaznamenáno i mezi Rožďalovicemi a Kolínem a v mezofytiku v okolí Bělé pod Bezdězem. Na j. Moravě roste především v Jihomoravské pahorkatině a v z. části Bílých Karpat, kde přesahuje až do mezofytika. Jednotlivé lokality leží u Mikulova a v Milovickém lese, v nivě Dyje u Lanžhota a v lese Důbrava v širším okolí Hodonína. Těžiště výskytu je v kolinním stupni, zasahuje i do stupně planárního a suprakolinního (min.: Lanžhot, Lány, 155 m; max.: Bílé Karpaty, Javorník, Machová, 500 m). § △ – Mapy: ŠMARD A XM 1963:map. 212 (Morava).

T: 2a. Žatec. Poohří (Kluček), 4a. Loun. střed. (Braňany – České Zlatníky), 4b. Lab. střed. (Libochovany; Velké Žemoseky), 5b. Roudn. písky (mezi Roudnicí nad Labem a Vetlou), 7a. Liboch. tab. (Martiněves; Přestavíky; Vrbka),

7b. Podřip. tab. (vz.), 8. Čes. kras (roztr.), 11b. Poděb. Pol. (Kolín – Konárovice; Velký Osek), 12. Dol. Pojiz. (Konětopy, les Dlouhý běh; Lhotka), 13a. Rožď. tab. (Býčory; Dymokury), 17b. Pavl. kop. (Mikulov, vrch Turoid), 17c. Milov.-valt. pah. (Milovický les, vz.), 18a. Dyj.-svr. úv. (Lanžhot, hrud Lány), 18b. Dolnomor. úv. (Hodonín, les Důbrava), 19. B. Karp. step. (dosti hojně), 20a. Bučov. pah. (roztr.), 20b. Hustop. pah. (roztr.). – M: 32. Křivokl. (Nová Huť u Berouna), 44. Mileš. střed. (Milešovka, jen lit.), 51. Polom. hory (Rochov; Tetčíněves), 52. Ral.-bez. tab. (Bělá pod Bezdězem, více lokalit), 78. B. Karp. les. (roztr. mezi Radějovem a Korytnou podél hranice s fyt. o. 19. B. Karp. step.; Strání; Březová).

Celkové rozšíření: Evropská část areálu zahrnuje stf. Francii, stf. Německo, ČR, Polsko, Rakousko a Slovensko, druh dále roste na italsko-slovenském pomezí, v Chorvatsku, Maďarsku, Rumunsku, v Litvě, Moldově a na Ukrajině. K východu zasahuje j. Ruskem a s. Kazachstánem až do podhůří Altaje. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:532.

2. *Scorzonera austriaca* WILLD. – hadí mord rakouský Tab. 125/3

Scorzonera austriaca WILLDENOW Sp. Pl. 3:1498, 1803.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 980. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 1573. – Extra fines: DÖRFLER Iter Turc. Sec., no 230. – Fl. Exs. Austro-Hung., no 2243. – Fl. Rom. Exs., no 692. – Gerb. Fl. SSSR, no 3996. – HUTER et al. Extin. Ital., no 490. – REICHENBACH Fl. Germ. Exs., no 1227 (ut *S. humilis*).

Vytrvalé sivozelené, lysé nebo téměř lysé byliny se svislým dužnatým kořenem a na jeho vrcholu s tlustým čupřinatým vícehlavým oddenkem. Lodyhy jednoduché, přímé, 10–35 cm dl., bezlisté nebo jen s 1–4 šupinovitými listy. Listy v přízemní růžici, přisedlé, eliptické, kopinaté až téměř čárkovité, ploché až žlábkovité, 5–30 cm dl., (0,3–) 0,5–3,0 cm šir., na vrcholu zašpičatělé, na okraji celokrajné a často nápadně zvlňené, na bázi pozvolna zúžené, tuhé, chrupavčité, celé často hadovitě zkroucené, lodyžní šupinovité listy čárkovité. Úbor jeden, 3–4 cm v průměru; zákrov vejcovitý, 15–25 (–30) mm dl., vnější zákrovní listeny vejčitě trojúhelníkovité, vnitřní kopinaté. Liguly jazykovité květů 1,5–2,0× delší než zákrov, citronově žluté. Nažky 8–14 mm dl., válcovité, světle hnědé, žebnaté, na žebrech někdy svraskalé; chmýr ± stejně dl. jako nažka, bílý. IV–V. Hkf.

2n = 14 (ČR: 17b. Pavl. kop.)

Variabilita: Rostliny jsou dosti plastické ve velikosti a zejména v šířce listů, popsané vnitrodruhové taxony (např. f. *stenophylla* GAUDIN a f. *latifolia* BISCHOFF) však nemají skutečnou taxonomickou hodnotu. Významnější odchylky, např. subsp. *crispa* (BIEB.) NYMAN a subsp. *bupleurifolia* (POUZOLZ) BONNIER, se vyskytují v j. částech areálu.

Ekologie a cenologie: Suché skalnaté a travnaté svahy, lesní lemy, vzácně i suché rozvolněné lesy. Dává přednost nezapojené vegetaci

na výslunných stanovištích s j. a z. expozicí. Pře-
vážně na mělkých, zpravidla skeletovitých zá-
saditých půdách (rendzina, pararendzina, hadco-
vý ranker) na vápencích, vápnitých slepencích,
na hadci nebo na pískovcích. Vyskytuje se ve spo-
lečenstvech svazů *Seslerio-Festucion pallentis*,
Asplenio cuneifolii-Armerion serpentini (diagnos-
tický druh) a *Festucion valesiacae*, řidčeji i *Ge-
ranion sanguinei* a *Quercion petraeae* ZÓLYOMI et
JAKUCS ex JAKUCS 1960 (pouze v asociaci *Asple-
nio cuneifolii-Quercetum petraeae* CHYTRÝ et
HORÁK 1997, jejímž je diagnostickým druhem).

Rozšíření v ČR: Pouze v Panonském ter-
mofytiku na j. Moravě. Vyskytuje se ve Znojem-
sko-brněnské pahorkatině v údolí Jihlavy (po Mo-
helno), v údolí Rokytne (po Moravský Krumlov)
a v širším okolí Miroslavi, dále roste na Pavlov-
ských kopcích (zde velmi hojně) a v Milovickém
lese. V Jihomoravské pahorkatině zasahuje až
k jejímu s. okraji do okolí Šlapanic a Velatic, na
severovýchod nejdále k Dražovicím; v širším oko-
lí Pouzdřan, na Hustopečsku a Čejčsku je dosti
častý. Na území ČR dosahuje s. okraje areálu.
V kolinním stupni (min.: Milovice, ca 210 m;
max.: Pavlovské vrchy, Děvín, 550 m). – Mapy:
ŠMARD A 1963:map. 210.

T: 16. Znoj.-brn. pah. (údolí Jihlavy mezi Mohelnem
a Alexovicemi; údolí Rokytne mezi Moravským Krumlovem
a Budkovicemi; více lokalit v okolí Hostěradic a Miroslavi),
17b. Pavl. kop. (hojně), 17c. Milov.-valt. pah. (Milovický les,
vz.), 20a. Bučov. pah. (Kloboučky; Dražovice, Větrníky),
20b. Hustop. pah. (okolí Šlapanic; v jv. části roztr.; ve
v. části chybí).

Celkové rozšíření: Ostrůvkovitě roste od stř. Fran-
cie, Švýcarska, jz. Německa, s. Itálie, Rakouska, ČR, Mařar-
ska do zemí bývalé Jugoslávie, dále se v Evropě vyskytuje
v Bulharsku, Rumunsku, v Moldově a na Ukrajině. Souvislé
rozšíření začíná v j. Rusku a sz. Kazachstánu a táhne se celým
j. okrajem Sibíře až do Mongolska a s. Číny. – Mapy: MEUSEL
et al. 1992:533.

3. *Scorzonera humilis* L. – hadí mord nízký Tab. 126/1

Scorzonera humilis LINNAEUS Sp. Pl. 790, 1753. – Syn.:
Scorzonera plantaginea GAUDIN Fl. Helv. 5:20, 1829.

Exsikáty: Fl. Exs. Herb. Inst. Bot. Univ. Carol., no 45.
– Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 979. – PETRAK Fl. Bo-
hem. Morav. Exs., no 1000. – REICHENBACH Fl. Germ. Exs.,
no 195. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 956. – Extra fines:
CALLIER Fl. Siles. Exs., no 1223. – Eesti Taimed, no 137. –
Fl. Exs. Austro-Hung., no 2244. – Fl. Rom. Exs., no 693. –
Fl. Siles. Exs., no 794. – Herb. Fl. Reipubl. Sow. Ucr., no 100.

Vytrvalé sytě zelené byliny s vertikálním
tlustým černým kořenem a krátkým oddenkem
bez čupřiny. Lodyha zpravidla jedna, přímá, 5–50
cm dl., jednoduchá nebo chudě větvená, na bázi
a pod úbory často pavučinatě vlnatá. Přizemní

a dol. lodyžní listy ploché, obvejčité, obkopynaté
až čárkovitě obkopynaté, 5–30 cm dl., 0,5–5,0 cm
šir., špičaté nebo zašpičatělé, celokrajné, na bázi
postupně zúžené v ± zřetelný řapík, v mládí vlna-
té, záhy olýsávající, stř. a hor. lodyžní listy šupi-
novité. Úbory asi 4 cm v průměru, dl. stopkaté,
v počtu 1–3; zákrov vejcovitý až zvonkovitý,
15–30 mm dl., v mládí pavučinatý, vnější zákrovní
listeny vejčité, vnitřní čárkovitě kopinaté. Liguly
jazykovitých květů 1,5–2,0× delší než zákrov, ci-
tronově žluté, řidčeji bělavé, na vnější straně čer-
venavé nebo hnědavé. Nažky válcovité, 7–11 mm
dl., světle hnědé, lysé, s tenkými hladkými žebry;
chmýr o něco delší než nažka, špinavě bílý.
(V–)VI–VII. Hkf.

2n = 14 (ČR: 67. Českomor. vrch.; 90. Jihl. vr-
chy)

Variabilita: Jako většina příbuzných druhů je dosti
plastický ve vegetativních částech. Variabilita se týká zejmé-
na tvaru a šířky listů, výšky lodyh a počtu úborů. Taxono-
mický význam této proměnlivosti je však nevelký.

Ekologie a cenologie: Vlhčí louky
a pastviny, meze, řidčeji světlé dubové nebo bo-
rové lesy, vzácně kary. Dává přednost minerálně
bohatším, avšak zpravidla nevápenným, vlhkým
nebo střídavě zamokřeným písčitohlinitým pů-
dám s neutrální až mírně kyselou reakcí a často
s určitým stupněm oglejení, na výslunných nebo
polostinných stanovištích. Provází společenstva
svazů *Caricion fuscae*, *Violion caninae* (diag-
nostický druh), *Molinion* (diagnostický druh)
a *Geniston*, řidčeji se objevuje i ve střídavě vlh-
kých teplomilných doubravách svazu *Quercion
petraeae* ZÓLYOMI et JAKUCS ex JAKUCS 1960
(zejména v asociaci *Potentillo albae-Quercetum
LIBBERT 1933*), v acidofilních doubravách svazu
Genisto germanicae-Quercion a borech svazu
Dicrano-Pinion.

Rozšíření v ČR: Roste téměř po celém
území, avšak s nepravidelnou frekvencí. Nejhoj-
nější je v mezofytiku, avšak přesahuje i do ter-
mofytika (zejména v Čechách) a do nižších částí
oreofytika (v němž se vyskytuje ještě i v karech).
Téměř souvisle se vyskytuje zejména v jz. a j. Če-
chách a na Českomoravské vrchovině, zatímco
v sz., s. a v. Čechách roste velmi roztroušeně. Vý-
raznější absence byly zjištěny v nejteplejších
a nejsušších částech Čech (Střední Poohří, širší
okolí Českého středohoří) a j. Moravy. Dále téměř
úplně chybí v moravských Karpatech. V souvis-
losti s velkoplošnými destrukcemi vhodných sta-
novišť a rovněž se zánikem extenzivního lučního
hospodářství v posledních letech silně ustoupil
a udržuje se zřejmě jen na zlomku původních
lokalit. Takto asi zanikla většina lokalit v termo-

fytiku. Existující hojný výskyt byl ještě zaznamenán např. v Pošumaví, v Železných horách a Jihlavských a Žďárských vrších. Vyskytuje se od planárního po submontánní stupeň a v karech, těžiště výskytu leží ve stupni suprakolinním a submontánním (min.: Hodonín, Černé blato, 170 m; max.: Hrubý Jeseník, Velká kotlina, 1250 m; Krkonoše, Úpská jáma, 1200 m).

T: 3. Podkruš. pán. (dřívě roztr., zda dosud?), 4b. Lab. střed. (vz.), 4c. Uštec. kotl. (více lokalit), 6. Džbán (více lokalit), 7b. Liboch. tab. (Libochovice), 7c. Slán. tab. (Nová Ves, jen lit.), 8. Čes. kras (vz.), 10. Praž. ploš. (vz.), 11. Stř. Pol. (vz.), 12. Dol. Pojiz. (roztr.), 13. Rožd. pah. (roztr.), 14a. Bydž. pán. (vz.), 15. Vých. Pol. (dřívě roztr., nyní vz.), 16. Znoj.-brn. pah. (Znojmo-Kuchařovice, asi †), 18b. Dolnomor. úv. (vz. v lese Důbrava u Hodonína), 21b. Hornomor. úv. (vz. mezi Litovlí a Olomoucí). – M: 24. Hor. Poohří (vz.), 25a. Kruš. podh. vl. (okolí Petrovic a Tisé), 25b. Libouch. ploš. (roztr.), 26. Čes. les (roztr.), 27. Tachov. bráz. (roztr.), 28. Tep. vrchy (roztr.), 31. Plz. pah. (v minulosti hojně, nyní roztr.), 32. Křivokl. (roztr.), 33. Branž. hv. (roztr.), 34. Plán. hřeb. (v minulosti hojně, nyní roztr.), 35. Podbrd. (hojně), 36. Horaž. pah. (hojně), 37. Šum.-novohr. podh. (hojně), 38+39. Jihočes. pán. (roztr.), 40. Jihočes. pah. (roztr.), 41. Stř. Povlt. (na plošinách roztr.), 42. Votic. pah. (roztr.), 44. Mileš. střed. (roztr.), 45a. Loveč. střed. (vz.), 46a. Děč. Sněž. (Tisá), 48b. Liber. kotl. (Jablonec nad Nisou), 50. Luž. hory (okolí Chřibské), 51. Polom. hory (více lokalit), 53. Podješ. (vz.), 55. Čes. ráj (vz.), 56. Podkrk. (vz.), 57. Podzvič. (vz.), 61. Dol. Poorl. (roztr.), 63. Českomor. mezih. (vz.), 64. Řičan. ploš. (roztr.), 65. Kutnoh. pah. (vz.), 66. Hornosáz. pah. (roztr.), 67. Českomor. vrch. (hojně), 68. Mor. podh. Vysoč. (vz., zejména v j. části), 69. Želez. hory (hojně), 71. Drah. vrch. (roztr.), 73b. Hanuš. vrch. (Žleb), 74a. Vidn.-osobl. pah. (Žulová; Osoblaha), 74b. Opav. pah. (v minulosti roztr., nyní vz.), 75. Jes. podh. (roztr.), 76a. Mor. brána vl. (Bílovec, starý údaj; okolí Bystřice pod Hostýnem), 76b. Tršic. pah. (roztr.), 77a. Ždán. les (Zdravá Voda; Kloboučky), 78. B. Karp. les. (vz.), 81. Host. vrchy (Chvalčov), 84a. Besk. podh. (okolí Frenštátu pod Radhoštěm). – O: 86. Slavk. les (Ostrov u Studánky; Rovná), 87. Brdy (roztr. na okrajích fyt. o.), 88. Šum. (hojně), 89. Novohr. hory (roztr.), 90. Jihl. vrchy (hojně), 91. Žďár. vrchy (hojně), 93b. Krk. subalp. (Úpská jáma), 93c. Rých. (asi †), 97. Hr. Jes. (Velká kotlina; Studénková hole, asi †).

Celkové rozšíření: Areál se táhne od s. Portugalska a s. Španělska do Francie, s. a stf. Itálie, Švýcarska, Belgie, Nizozemska a ojediněle i do j. Anglie. Ve stf. Evropě roste v Německu, Rakousku, ČR, na Slovensku, v Maďarsku a Rumunsku, na s. zasahuje do Dánska, j. Norska a stf. Švédska a j. Finska. V sv. Evropě se vyskytuje na Ukrajině, v Bělorusku, v pobaltských státech, nejdále k východu zasahuje do Ruska do povodí Severní Dviny a Volhy. – Mapy: HULTÉN NE 1986:940; MEUSEL et al. 1992:533.

4. *Scorzonera parviflora* JACQ. – hadí mord maloloubový Tab. 125/2

Scorzonera parviflora JACQUIN Fl. Austriac. 4:3, 1776.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 384. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 957. – Extra fines: Gerb. Fl. SSSR, no 3998.

Vytrvalé lysé tmavozelené byliny s vertikálním tlustým kořenem a oddenkem na vrcholku bez

čupřiny. Lodyha zpravidla jedna, přímá, (10–) 15–40(–60) cm dl., dužnatá, s 1–3 drobnějšími listy, v hor. části chudě větvená nebo jednoduchá. Přizemní listy přímé, čárkovitě kopinaté, ploché, 7–30 cm dl., 0,5–1,5 cm šir., na vrcholu špičaté, celokrajné, na bázi pozvolna zúžené ve ± zřetelný řapík. Úbory dl. stopkaté, 1–2 cm v průměru, v počtu 1–3(4), otevírající se jen při slunečném počasí; zákrov úzce vejcovitý, 12–20(–25) mm dl., vnější zákrovní listy úzce kopinaté, vnitřní čárkovitě kopinaté. Liguly jazykovitých květů nanejvýš 1,5× delší než zákrov, světle žluté. Nažky válcovité, 7–9 mm dl., s hladkými žebry, světle hnědé, lysé; chmýr asi 2× delší než nažka, špičatě bílý. V–VI. Hkf.

$2n = 14$ (ČR: 18a. Dyj.-svr. úv.)

Ekologie a cenologie: Vlhká, v létě zčásti vysychající zasolená mokřadní a luční stanoviště. Preferuje dobře minerálně zásobené jílovité půdy se zvýšeným obsahem síranů a chloridů, roste na nezastíněných místech. Ve společenstvech svazu *Scorzonero-Juncion gerardii* (diagnostický druh) a podsvazu *Loto-Trifolienion*.

Rozšíření v ČR: V Čechách rostl v minulosti na více lokalitách slanomilné flóry v termofytiku: v okolí Mostu, v území mezi Lovosicemi, Libochovicemi a Louny, u Velvar, na slaniskách mezi Kralupy a Neratovicemi a v okolí Poděbrad. Ojedinelé lokality existovaly i v mezofytiku u Františkových Lázní a na Soosu (zde dosud). Na j. Moravě v minulosti provázal většinu významnějších lokalit slanomilné vegetace v Panonském termofytiku v nivách menších toků, např. Daniže, Litavy, Včelínku, Štinkovky, Trkmanky a Spáleného potoka. Tato naleziště ležela zejména v okolí Mělníka, Velkých Němčic, Čejče, Rakvic a Sedlce, na sever zasahovala až k Brnu a Šaraticím, na Znojensku ke Strachoticím. Na většině lokalit již vymizel. V ČR dosahuje s. hranice celkového rozšíření. Převážně v planárním, vzácně až v suprakolinním stupni (min.: Rakvice, 165 m; max.: Soos, 445 m). § Δ – Mapy: GRULICH 1987:map. 10 (Morava); HOLUB et GRULICH in Červená kniha 1999:335.

T: 2a. Žatec. Poohří (dřívě více lokalit v okolí Počerad a Zaječic, vše †), 3. Podkruš. pán. (Komořany, †), 4a. Loun. střed. (Oblik, jen lit., asi †), 7a. Liboch. tab. (okolí Vojnic, Lukohořan a Chotěšova; údolí Dobročka u Třtěna; vše †), 7c. Slán. tab. (Netřeba, †; Úžice, naposledy 1963, asi †; Velvary, naposledy 1923, †), 11b. Poděb. Pol. (Blato u Poděbrad; Voškov; vše †), 16. Znoj.-brn. pah. (Strachotice; Jaroslavice; vše †), 17b. Pavl. kop. (Mikulov, †), 17c. Milov.-valt. pah. (Sedlec, Nový rybník, †), 18a. Dyj.-svr. úv. (v minulosti řada lokalit, nyní vesměs †; dosud Sedlec), 20b. Hustop. pah. (v minulosti více lokalit, zejména v okolí Šaratic a Klobouk u Brna, nyní †). – M: 24a. Cheb. pán. (Františkovy Lázně, †; Soos).

Nedoložené a ne zcela věrohodné údaje pocházejí od Hodonína (THEIMER apud OBORNY Fl. Mähren 1886:514) a Uherského Hradiště (SCHLÖGL Programm Obergymn. Ung.-Hradisch 1875:3–27). Údaj od Dobrého Pole (ŠMARDA Pr. Morav.-Slez. Akad. Věd Přír. 25, sign. F281:121–168, 1953) vznikl chybnou interpretací jiného publikovaného údaje (LAUS Mitt. Komiss. Naturwiss. Durchforsch. Mähr., sect. bot., 3:1–67, 1907).

Celkové rozšíření: Areál tvoří v Evropě několik areálů od stf. Španělska, j. Francie, stf. Německa, ČR, Slovenska, Rakouska, Maďarska, Rumunska, na jih zasahuje až do Bulharska a stf. Řecka. Větší část areálu leží ve v. Evropě a souvisejících částech Asie: v Moldově, na Ukrajině, v j. Rusku a Kazachstánu na východ až po Altaj, dále v Turecku, Arménii, Íránu, Afghánistánu a ve středasijských republikách. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:533.

5. *Scorzonera hispanica* L. – hadí mord španělský Tab. 126/2

Scorzonera hispanica LINNAEUS Sp. Pl. 791, 1753. – Syn.: *Scorzonera glastifolia* WILLD. Sp. Pl. 3:1499, 1803.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Social. Čechoslov., no 1575. – PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 1574. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 955. – Extra fines: REICHENBACH Fl. Germ. Exs., no 738. – Pl. Polon. Exs., no 73. – SCHULTZ Herb. Norm., no 89.

Vytrvalé sytě zelené byliny s tlustým vertikálním, válcovitým nebo řepovitým černým kořenem a šupinatým oddenkem, na vrcholu bez výrazné čupřiny. Lodyha zpravidla jedna, přímá, 25–100(–130) cm dl., zejména v dol. 1/2 olistěná, v hor. 1/2 zpravidla bohatě větvená, na bázi, při bázi listů a pod úbory často pavučinatě vlnatá, později olysávající. Přizemní a dol. lodyžní listy lupenité, obvejčité, obkopinaté až čárkovitě obkopinaté, 15–40 cm dl., 0,5–6,0 cm šir., na vrcholu zašpičatělé, celokrajné nebo řidčeji oddáleně zubaté, často zvlněné, někdy krátce brvitě, na bázi pozvolna zúžené (řapík někdy zřetelný); hor. lodyžní listy postupně se zmenšující, až čárkovité, nejširší u báze. Úborů 2–7, asi 4 cm v průměru; zákrov vejcovitý, 20–30 mm dl., za plodu až 40 mm dl., vnější zákrovní listeny vejčité, dosahující do 1/4–1/5 délky vnitřních, kopinatých. Liguly jazykovitých květů 1,5–2,0× delší než zákrov, citronově žluté, na vnější straně často načervenalé, květy výrazně vonící po vanilce. Nažky válcovité, 10–15(–20) mm dl., světle slámové, žebra nažek z vnějších květů úboru výrazně svraskalá až hrbokatá, u nažek vnitřních květů úboru zpravidla hladká; chmýr zděli nažek nebo o něco kratší, špinavě bílý. (V–)VI. Hkf.

2n = 14 (ČR: 20b. Hustop. pah.)

Variabilita: Proměnlivost se projevuje především ve výšce lodyh a šířce a tvaru listů. Zejména rostliny z některých středoevropských populací mají lodyžní listy velmi úzké, téměř čárkovité, křilnaté, na bázi skoro pochvovitě objímavé. Takové rostliny byly hodnoceny jako var. *glastifolia* (WILLD.) WALLR. nebo var. *strictiformis* DOMIN. Taxonomický význam těchto odchylek ale zřejmě není příliš vysoký.

Ekologie a cenologie: Teplomilné trávníky a lesní lemy, často v sousedství teplomilných doubrav. Na hlubších vysychavých, vápnitých půdách, zejména na spraších, pískovcích a jílovcích, na výslunných nebo mírně zastíněných stanovištích. V nejteplejších oblastech se spíše vyhýbá j. expozicím. Provází vegetaci svazů *Bromion erecti* a *Geranion sanguinei* (diagnostický druh).

Rozšíření v ČR: V Čechách leží největší počet lokalit v termofytiku v Českém středohoří (zejména v Labském středohoří), kde okrajově zasahuje až do mezofytika, na Podřipsku a v oblasti mezi Mladou Boleslaví a Kolínem (více lokalit především v širším okolí Rožďalovic a Žehuně). Izolovaná naleziště leží v okolí Kadaně, u Všetat a Lysé nad Labem. Výskyt na j. Moravě má těžiště v Hustopečské pahorkatině, kde je zejména v j. podhůří Ždánického lesa dosti hojný, k severu zasahuje po Židlochovce. Druhou oblastí ± souvislého výskytu na Moravě je z. část Bílých Karpat (rovněž okrajově zasahuje až do mezofytika). Další izolované lokality v termofytiku se nacházejí na Dunajovických kopcích, v okolí Mikulova a v Milovickém lese, v mezofytiku na v. okraji Křivoklátska. Ojedinele zplaňuje z kultury. Územím ČR probíhá s. areálová hranice. V kolinním, zřídka i v suprakolinním stupni (min.: Milovice, 220 m; max.: Bílé Karpaty, Horní Němčí, vrch Lesná, 690 m). – Mapy: ŠMARDA XM 1963:map. 211 (Morava).

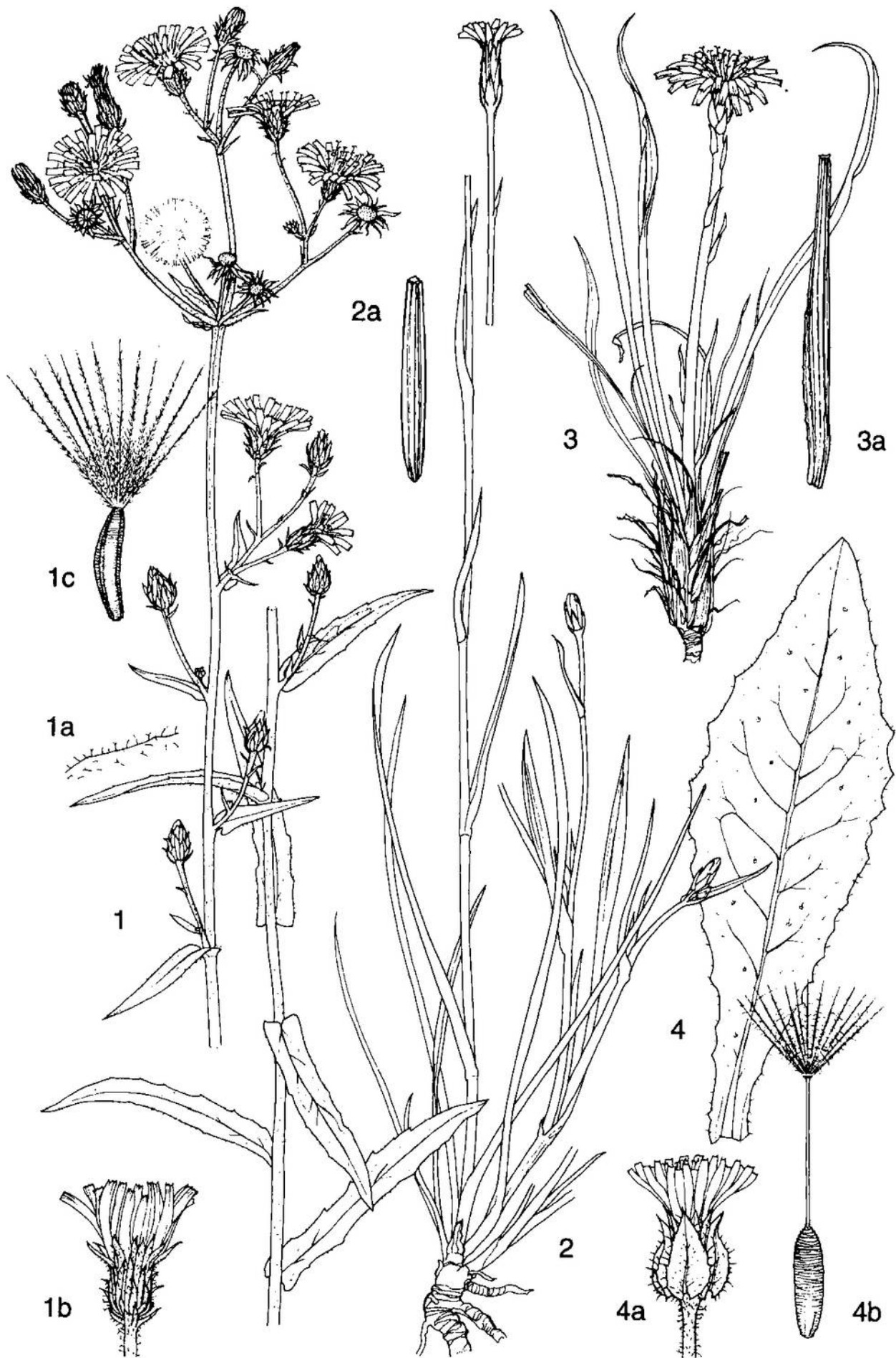
T: 1. Doup. pah. (více lokalit v okolí Kadaně), 3. Podkruš. pán. (Košfany, jen lit.), 4a. Loun. střed. (pouze lit.), 4b. Lab. střed. (roztr.), 4c. Úštěc. kotl. (roztr.), 7a. Liboch. tab. (Martiněves; Přestavilky; Vrbka), 7b. Podřip. tab. (roztr.), 8. Čes. kras (Praha-Dvorce, asi zplanělý), 11b. Poděb. Pol. (Přerov nad Labem; Semice; Bříství), 12. Dol. Pojíz. (Všetaty), 13a. Rožď. tab. (vz.), 17a. Dunaj. kop. (Dobré Pole, vrch Danielsberg), 17b. Pavl. kop. (okolí Mikulova, vz.), 17c. Milov.-valt. pah. (Milovický les, vz.), 19. B. Karp. step. (dosti hojně), 20a. Bučov. pah. (Bošovice), 20b. Hustop. pah. (roztr. v jz. části). – M: 32. Křivokl. (Hudlice; Stradonice), 44. Mileš. střed. (roztr.), 45a. Loveč. střed. (Třebošín, jen lit.), 51. Polom. hory (pouze lit.: Lhota u Úštěku; Vidim), 78. B. Karp. les. (mezi Radějovem a Korytnou podél hranice s fyt. o. 19. B. Karp. step.).

Celkové rozšíření: Původní areál tvoří řetěz areálů od stf. Španělska přes j. Francii, stf. Německo, ČR, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko a státy bývalé Jugoslávie a zasahuje i do Bulharska. Ve v. Evropě roste v Moldově, na Ukrajině, v j. Rusku, zasahuje až do Gruzie a nejdále na východ do sz. částí Kazachstánu. Řada lokalit synantropního původu byla podchycena v z. Evropě. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:534.

Význam: Občas v minulosti i současnosti pěstován na zahrádkách jako lahůdková zelenina („černý kořen“) pro tlusté dužnaté kořeny, u nás vyšlechtěn a nyní nejčastěji pěstován kultivar 'Libochovický'.

Tab. 125: 1 *Picris hieracioides*, horní a střední část lodyhy, 1a – detail odění okraje listu, 1b – úbor, 1c – nažka. – 2 *Scorzonera parviflora*, 2a – nažka. – 3 *S. austriaca*, 3a – nažka. – 4 *Helminthotheca echioides*, lodyžní list, 4a – úbor, 4b – nažka.

720 *Picris*

[TAB. 125] 721